

Kumluca (Antalya) Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar

Contributions to the Derleme Sözlüğü from the Dialect of Antalya (Kumluca)

Emine ATMACA *

Özlem GÜZEL **

Öz

Anadolu coğrafyası çok uzun yıllar boyunca çeşitli kavimlere ev sahipliği yaparak bünyesinde birçok kadim medeniyetleri barındırmıştır. XI. yüzyılın ilk yarısından itibaren Anadolu, Oğuz boylarının yeni yurdu olmuştur. Bu boylar, Türkistan'dan gelirken konargöçer hayat tarzlarını ve kültürel değerlerini bu topraklara taşımıştır. Bu bağlamda dilin kültür taşıyıcılığı noktasındaki rolü bütün bilim otoritelerince kabul edilmiş bir olgudur. Halkın zihninde yer alan sosyal ve kültürel yaşamla ilgili pek çok bilgi dille birlikte yaşar ve gelecek nesillere aktarılır. Türkiye Türkçesi ağzları da çeşitli dilsel verileri bünyesinde barındıran çok zengin bir söz varlığına sahiptir. Fakat teknolojinin gelişmesi, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, okuma yazma oranının hızla yükselmesi ve maddi sebepler dolayısıyla köyden kente göçün artmasıyla birlikte bu zengin söz varlığı gün geçtikçe yok olmaktadır. Türkiye Türkçesinin ağız sözlüğü olan Derleme Sözlüğü, 1930 ve 1950'lerde yapılan iki büyük çalışmanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bu sözlük oluşturulurken derlenmeyen bazı bölgelerin varlığı söz konusudur. Bu noktada halk ağzlarında kullanılan ancak bu sözlükte kayıt altına alınmamış birçok kelime ve kalıp ifade vardır. Bu bağlamda Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlaması amacıyla Kumluca İlçesi ve yöresi ağzlarında kullanılan fakat bu sözlükte bulunmayan ya da farklı anlamlarda kullanılan kelime ve kalıp ifadeler tespit edilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Çalışmada, bu söz varlıklarının fonetik özelliklerini yansıtmak amacıyla transkript işaretlerine de yer verilmiştir.

* Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

eatmaca07@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-8070-124X

Antalya / TÜRKİYE

* Assoc. Prof. Dr. Akdeniz

University Faculty of Literature

Department of Turkish Language and

Literature

eatmaca07@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-8070-124X

Antalya / TÜRKİYE

** Doktora Öğrencisi,

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ozlemavci@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1081-2275

Antalya / TÜRKİYE

** PhD Student, Akdeniz University

Institute of Social Sciences

ozlemavci@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1081-2275

Antalya / TÜRKİYE

Başvuru/Submitted: 23/05/2022

Kabul/Accepted: 20/10/2022

Anahtar Kelimeler

Türkiye Türkçesi Ağzları, Derleme Sözlüğü, Kumluca (Antalya) ilçesi, Kumluca ağızı, söz varlığı.

Abstract

Anatolian geography has functioned as a shelter for ancient civilizations by hosting various nations for many years. However, beginning from the first half of 11th century, Anatolia had been a new home for many Oghuz tribes. While coming from Central Asia, these tribes brought their nomadic lifestyle and cultural values to these lands. In this context, the role of language in cultural transmission is a fact accepted by all scientific authorities. A lot of information about social life in the minds of the people is kept alive and transferred with language. Turkey Turkish Dialects has a rich vocabulary incorporating various ethnic and linguistic data. Unfortunately, this rich vocabulary is disappearing day by day with the development of technology, the widespread use of mass media, the increase in the rate of literacy and the increase in migration from rural areas to city. Dictionary of Compilation, the dialect dictionary of Turkey Turkish, has emerged thanks to two large studies conducted in the 1930s and 1950s. However, there are some regions that were not included while creating this dictionary. At this point, there are many words that are used in common dialects but

are not recorded in this dictionary. In this study, to contribute to the Dictionary of Compilation, words and pattern expression used in the dialect of Kumluca District which are not found in this dictionary or used in different meanings are determined and recorded. Transcription marks are also used in this study to reflect the phonetic properties of these mentioned entities.

Keywords:

Turkey Turkish Dialects, Dictionary of Compilation, Kumluca (Antalya) district, Kumluca (Antalya) dialects, vocabulary.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik kurul kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımı yok.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme:	İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması:	Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan:	sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans:	Bu eser Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.
Sorumlu Yazar:	Yazar-1
Veri Toplanması:	Yazar-1 (%40), Yazar-2 (%60)
Veri Analizi:	Yazar-1 (%60), Yazar-2 (%40)
Makale Gönderimi ve Revizyonu:	Yazar-1 (%90), Yazar-2 (%10)
Çalışmanın Tasarlanması:	Yazar-1 (%55), Yazar-2 (%45)

Article Information

Ethics Committee Approval:	It is exempt from the ethics committee approval.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment:	Two external referees / Double blind.
Similarity Screening:	Checked – iThenticate.
Ethical Statement:	selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License:	Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)
Corresponding Author:	Author-1
Conceiving the Study:	Author-1 (%40), Author-2 (%60)
Data Collection:	Author-1 (%60), Author-2 (%40)
Data Analysis:	Author-1 (%90), Author-2 (%10)
Submission and Revision:	Author-1 (%55), Author-2 (%45)

Giriş

Antalya İli'nin Kumluca İlçesi, Akdeniz Bölgesi'nde Antalya İli'ne bağlı Teke Yarımadası da denilen çıkıntı üzerinde şehrin batısına konumlanır. İlçe güneyden Akdeniz, doğudan Kemer, kuzeyden Korkuteli, kuzeybatıdan Merkez ilçe, batıdan Elmalı ve Finike ilçeleri ile çevrili olup il merkezine 95 km uzaklıkta bulunmaktadır. İlçe merkezi, Alakır Çayı ile Gavur Deresi'nin dağlardan sürüklediği alüvyonların üzerinde, içeri doğru 15 km uzanan verimli bir ova üzerinde kurulmuştur¹. Bu ovanın hemen ardından başlayan ve denize paralel uzanan Toros dağları sayesinde ilçenin iklimi yazları sıcak ve kurak kışları ise ılık ve yağışlı olan Akdeniz iklimine sahiptir.

İlçede iklim şartlarının elverişliliği nedeniyle ekonomik faaliyetlerin büyük bir çoğunluğunu tarım oluşturmuştur. Öyle ki günümüzde bu ilçe, Türkiye'nin seralarından biri olarak adlandırılır. Cam ve plastik örtülerden yararlanarak yapılan örtü altı sebze yetiştiriciliği günümüzde epey insana iş imkânı sağlamakta ve giderek büyümeye devam etmektedir. Özellikle sera için elverişli olmayan kırsal köylerde yaşayan insanlar sera işi yapmak amacıyla ilçe merkezine taşınmakta ve bu köylerin nüfusu hızla azalmaktadır. Bununla birlikte tarihî eserler ve doğal güzellikleri sayesinde turizm de bölge için azımsanmayacak bir getiriye sahiptir. Hem iklim hem de çeşitli ekonomik faaliyetlere imkân veren koşullar ilçeyi, son zamanlarda fazlasıyla iç ve dış göç alan yerlerden biri hâline getirmiştir. Bu sebeple ilçenin nüfusu gün geçtikçe artmaktadır.

I. Kumluca İlçesinin Etnik Yapısı

Anadolu, XI. yüzyıldan itibaren Çağrı Bey'in Anadolu'yu fethetme girişimlerinin sonucunda kitleler hâlinde gelen Oğuz boylarının yeni mekânı hâline gelmiştir. O yıllarda, Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi *Teke-Eli* de denilen bu topraklara çoğunluk olarak Uç-Oklardan² olmak üzere Oğuz boyları yerleşmiştir (Moğol, 1997, s. 81). Oğuz boyları göçler sonucu yerleştikleri bölgelere genellikle kendi boy adlarını ya da cemaat adlarını vermişlerdir. Bu husus, Türk kültüründe çok eskiden beri bilinen yaygın bir gelenektir. Kumluca'da da aşiret, boy ve oymak gibi topluluk adlarının yerleşim yerlerine verme geleneği göze çarpmaktadır. Bugün ilçede *Yazır* ve *Salur* adında Oğuz boy adlarından olan iki köy/mahalle adı vardır. Bölgenin etnik yapısı hakkında araştırmalar yapan Abdüllatif Armağan'ın belirttiğine göre 1207 yılında Gıyaseddin Keyhüsrev'in fethiyle bölgeye Uç-Okların İğdir boyundan Yörükler yerleştirilmiş, bölgenin iç kesimlerine ise Türkmenler yerleştirilmiştir (Armağan, 2008, s. 81-82). Teke-Eli'ne bu yerleşimde Antalya'nın ilk mülki amir ve komutanı olan Mübarizeddin Ertokuş'un büyük bir katkısı vardır. Bundan böyle Likya'nın doğu bölgesi kesin olarak Türklerin eline geçmiştir. Bölgenin adı Selçuklular döneminde *İğdir*, XV. yüzyıl Osmanlı döneminde ise *İğdir Nahiyesi* ve XIX. yüzyıla gelindiğinde *Kaza-i İğdir Maa-Kardıç* olarak kayıtlarda yer almıştır (Güçlü, 2007, s. 221). İğdir adı bilindiği üzere Oğuzların Uç-Ok koluna mensup bir boyun adıdır ve geçmişte bu bölgenin adı olarak kullanılmıştır. Yazıcıoğlu Ali Oğuz boylarına, Selçuklulara,

¹ <http://www.kumluca-bld.gov.tr/19/COGRAFYA.html> (erişim tarihi: 05.03.2018; 15: 42)

² Bu boyun isimlendirilmesi hususunda ayrıntılı bilgi için bk. (Eraslan, 1986, s. 5-8).

İlhanlılara ve Osmanlıların kuruluşuna dair önemli bilgilere yer verdiği *Tevârih-i Âli Selçûk* (*Selçûknâme*, *Oğuznâme*) adlı eserinde, Antalya'nın Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından fethini anlattığı bölümde “ve ol memleketün sahraları ve bişeleri Egidir'den Yürük eviyle ve Kürd'den ve Arab'dan taldı ve baskaklık- için anlara kışlak virüldü...” şeklindeki ifadesinde Oğuzların Uç-Ok koluna mensup İğdir boyu iskânın bölgeye yerleştiğini ifade etmiştir (Bakır, 2017, s. 192).

Selçuklular döneminde birçok cemaat iskân edilmiştir. Bu cemaat adlarına bakıldığı zaman bölgeye yer adlarının verilmesinde büyük rol üstlendikleri görülür. Bu adlar *Karagöl* (*Karagöl Yaylası*), *Kardıç*³ ve *Derelü* (Kuzca ve Dereköy), İğdir (İğdir Yazır), Çaltı'dır (Armağan, 2008, s. 81-82). Günümüzde bölgede yaşayanlar yaz aylarını yaylalarda yaylayan kış aylarında ise sahil kenarında kışlayan konargöçer diye tabir edilen Teke Yörüklerinden oluşmaktadır. Zamanla ekonomik faaliyetlerin daha çok tarımsal alanlara kayması neticesinde mevsimlik göç olayları eskisi kadar ekonomik nedenler ile yapılmaya da günümüzde bu Yörükler yine yaz aylarının en azından bir ayını yaylada geçirmektedir. Bu Yörüklere saha araştırması sırasında etnik yapıları hakkında sorular yöneltildiği zaman kendilerinin Töngüşlü, Sarıkeçili, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Yeni Osmanlı, Arifli, Karatekeli Yörüklerinden olduklarını ve genellikle Muğla ve Serik'ten geldiklerini belirtmişlerdir. Mehmet Ak, *Teke Yörükleri* adlı çalışmasının *Teke Yöresi Oymak ve Obaları* bölümünde Kumluca'ya yerleşen Yörük obaları olarak Karakoyunlu Yörüklerinin XVI. yüzyıldan itibaren Teke Sancağı'nda iskân edildikleri ve XIX. yüzyıl itibariyle Finike ve Kumluca'ya yerleşenler olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Karatekeli Yörüklerinden Kumluca'nın Yazır adlı köyüne gelip yerleşenler olduğu gibi Saçıkara Yörüklerinin Finike yanında bulunan Hacıveliler köyüne, Sarıkeçili Yörüklerinin İğdir, Töngüşlü Yörüklerinin Kumluca sınırları içerisinde bulunan Mavikent, Karaöz ve Çavuşköy'ün Gökçealan mahallesine yerleştirilerek tamamıyla Töngüşlülere oluşturulduğunu, aynı zamanda Kumluca'nın Beykonak ve Salur mahallelerinde de meskûn olduklarını, Yeniosmanlı Yörüklerinin Fethiye, Denizli ve Çardak'ın yanı sıra Finike ve Kumluca'ya yerleştiğini ifade etmiştir (Ak, 2015, s. 20-80). Yusuf Halaçoğlu'nun *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler ve Oymaklar (1453-1650)* adlı çalışmasına göre de bölgeye yerleştirilen Oğuz boylarının çoğunluğunu Karkın, İğdir, Dodurga, Yıva, Salur, Eymür, Yazır, Kayı, Yüreğir, Avşar, Bayındır ve Kınık Boyu'nun Akyaka ve Kınık cemaatinden Karakoyunlu Yörükleri oluşturmuştur (Halaçoğlu, 2009, s. I-XXXIX; III: 1098). Cevdet Türkay'ın *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak Aşiret ve Cemaatler* kitabından edinilen bilgilere göre Teke Sancağı'na birçok aşiret ve cemaat gelip yerleşmiştir; fakat Teke Sancağı geniş bir alanı kapsamaktadır ve günümüzdeki Kumluca İlçesi sınırları sancağın orta kısmına karşılık gelen küçük bir alandır. Buradaki yer adları ve kaynak kişilerden alınan bilgilerle Türkay'ın kitabındaki veriler karşılaştırıldığı zaman Kumluca'ya Türkmân Tâifesinden Beğdili (Beğdilü) Aşireti, Yörükân Tâifesinden Tahtacı, Saçı Karalı (Saçı Karalu), Yeni Osman (Yeni Osmanlı) Aşiretleri ve cemaatlerden ise Hacıveliler⁴, Tönküşlü

³ Kuzca mahallesinin eski adı Kardıç'tır.

⁴ Hacıveliler bugün Kumluca ve Finike arasında Kumluca'ya bağlı bir mahallenin adıdır. Muhtemelen ismini Hacıveliler adlı cemaatten almıştır.

cemaatleri yerleşmiştir. Ayrıca konargöçer Türkmân Tâifesinden Avşar Yörüşü, Karakoyunlu, Karaöz (Karauz), Köleler⁵ Saçkara cemaatleri iskân edilmiştir (Türkay, 2012, s. 112, 410, 544).

II. Kumluca İlçesinin Ağız Araştırmalarındaki Yeri

Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarının başlangıcı 1860'lı yıllara kadar uzanır. 1860-1940 yıllarındaki ağız çalışmaları genellikle yabancı Türkologlara ait olduğu için bu yıllara "yabancı araştırmacılar dönemi" adı verilir. Bu tarihler arasında çok az yerli Türkolog ağız çalışmalarına yönelmiştir. 1940 yılından sonra Ahmet Caferoğlu'nun yaklaşık 20 yıllık bir çalışma sonucunda yapmış olduğu 9 ciltlik bir yayımla birlikte "yerli araştırmacılar dönemi" başlamıştır (Korkmaz, 1975, s. 145). Türkiye Türkçesi ağızları açısından en verimli ve nitelikli çalışmalar bu dönemle birlikte hız kazanmıştır. Bu dönemde derleme çalışmaları, kitap çalışmaları ve makale çalışmaları yapılmıştır (Bulut, 2013, s. 1131).

Türkiye Türkçesinin ağız çalışmaları, Atatürk'ün himayesinde kurulan *Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin*⁶ 26 Eylül 1932 tarihli birinci kurultayında alınan bir kararla başlamıştır. 1933-1935 yılları arasında yurdumuzun türlü bölgelerinde halk ağzından kelime derlemeleri yapılmış ve yaklaşık 153.000 kelime fişlenmiştir. Bu fişleme sonucunda 1939-1951 yılları arasında 25.000-30.000 kelime, dört ciltlik *Söz Derleme Dergisi'nde* yayımlanmıştır. Ancak bu çalışmalarda belli başlı sorunlar olduğu için *Türk Dil Kurumu* yeni bir derleme faaliyetinin yapılmasını uygun görmüş ve bunun sonucunda 8 yıllık bir çalışma ve 917 gönüllü dil meraklısının katılımıyla 450.000 kelime fişlenmiştir. 1962-1980 yılları arasında daha önceki kelimeler de eklenerek yaklaşık 600.000 fişle *Derleme Sözlüğü* hazırlanmıştır. On bir cilt olarak yayımlanan bu sözlük, 1982 yılından sonra daha öncekiler ve kuruma gelen yeni fişlerle on iki cilt olmuştur (Korkmaz, 1976, s. 145-146; Demir, 1999, s. 67-68). Günümüzde ise yine TDK tarafından bu on iki ciltlik çalışma, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* adıyla altı ciltte toplanmıştır. Yapılan bu çalışmada, *Derleme Sözlüğü'nün* bu son baskısı esas alınmıştır.

İlk ağız çalışmalarından bugüne kadar ağızlarla ilgili birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen henüz derleme yapılmadığı için ağız özellikleri tam olarak ortaya konulmamış bölgeler vardır. Üniversitelerde son yıllarda pek çok ilin, ilçenin, köyün/mahallenin lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesinde ağız monografi çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Üniversitelerde Kumluca ağzıyla ilgili doğrudan lisans bitirme tezleri hazırlanmıştır. Bu çalışmalar şöyledir:

- a) Hande Taşçene, *Kumluca İlçesi Haciveliler Köyü Ağzı*, Pamukkale Üniversitesi Lisans Bitirme Tezi, Denizli 2008.

⁵ Derleme sırasında Eretepe köyünde görüştüğümüz fakat derleme yapılacak vasıflara sahip olmadığı için derlemelerde adına yer verilmeyen bir kişi kendi sülalesine "Köleler" dendiğini belirtmiştir.

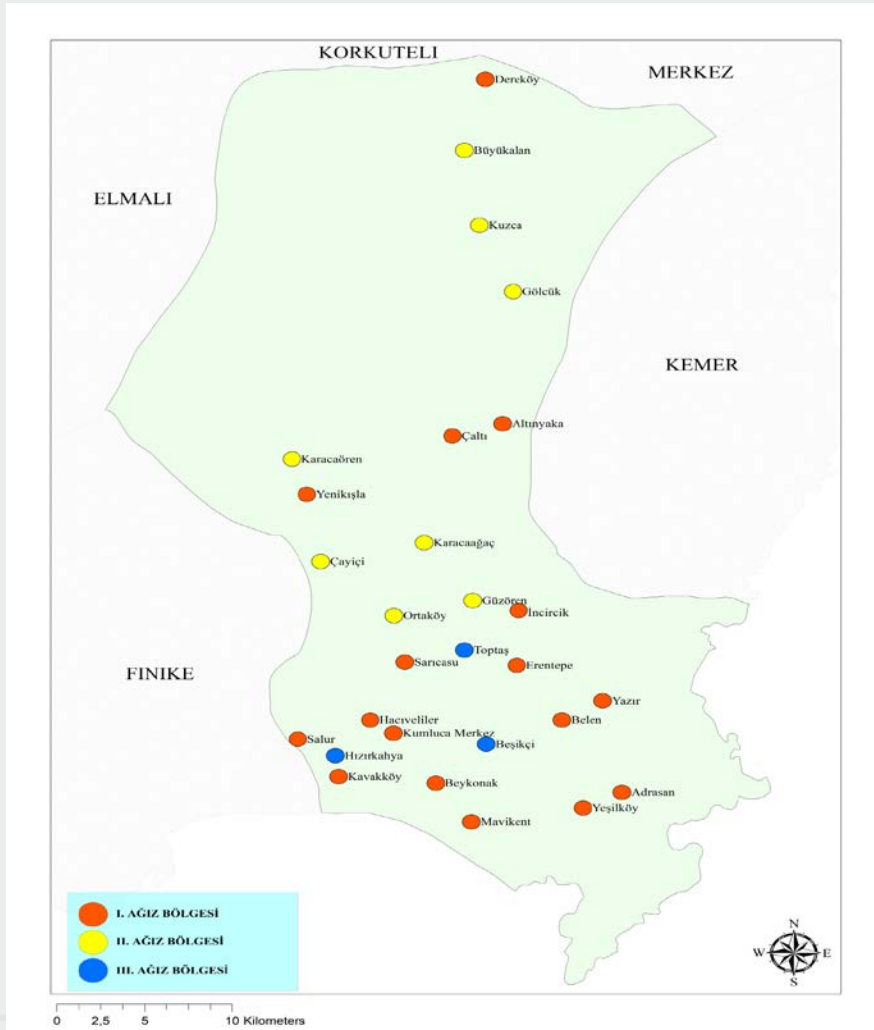
⁶ 1936 Kurultayı'nda kabul edilen tüzük değişikliği ile tüzüğün birinci maddesi ad değişikliğini bildirmekle birlikte TDK'nin Atatürk'ün öncülüğünde kurulduğu şu sözlerle ifade edilmiştir: *Ulu önder Atatürk'ün kutlu eliyle ve onun yüce Kurucu ve Koruyucu Genel Başkanlığı altında 12 Temmuz 1932'de kurulmuş olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Türk Dil Kurumu adını almıştır (erişim tarihi: <https://www.tdk.gov.tr/tdk/kurumsal/tarihce-2/>, 05.04.2022; 20: 35).*

- b) Aslı Ok, *Erentepe (Antalya-Kumluca) Köyü Ağzı*, Muğla Üniversitesi Türk Dili Mezuniyet Tezi, Muğla 2008.
- c) Huriye Kuranlar, *Antalya İli Kumluca Ağzı*, Gazi Üniversitesi, Kırşehir Fen Edebiyat Fakültesi Lisans Bitirme Tezi, Kırşehir 2008.

Bu lisans bitirme tezlerinden Hande Taşcene ve Aslı Ok çalışmalarında sadece bir köye/mahalleye yer vermiştir (Güzel, 2019, s. 1-2). Bu çalışmalarda tek bir köye/mahalleye yer verildiği için yöreye has bazı ses ve şekil bilgisi hususları gözden kaçırılmıştır. Huriye Kuranlar ise çalışmasında ilçenin sekiz mahallesine/köyüne yer vermiştir. Kuranlar, Taşcene ve Ok'tan farklı olarak çalışmasının sonunda sözlük kısmında yöreye ait kelimelere yer vermiştir (Güzel, 2019, s. 1-2). Görüldüğü üzere her üç çalışmada da kapsam itibarıyla Kumluca'nın bütünü ele alınmamış, yörenin ağız bölgeleri tespit edilmemiş ve ayrıntılı bir sözlük çalışması hazırlanmamıştır.

Yukarıdaki lisans bitirme çalışmalarının yanında Mehmet Dursun Erdem ve Ramazan Bölük'ün ortaklaşa hazırladıkları *Antalya ve Yöresi Ağzıları* kitabında Kumluca'dan derlenmiş 10 metne yer verilmiştir. Bu metinler, *Altınyaka, Dereköy, Hızırkahya, Kuzca, Mavikent, Salur, Toptaş, Yazır, Yenikişla* köyleri ile merkezden derlenmiştir (Erdem & Bölük, 2012, s. 648-677). Söz konusu bu çalışmada, ilçe ağız üzerinde kapsamlı bir ses, şekil bilgisi incelemesi yapılmamış, etnik yapı hakkında bilgi verilmemiş, yalnızca Antalya ilinin diğer ilçe ağzılarını da kapsayan genel bir bilgi verilerek verilmiştir. Ayrıca ilçenin söz varlığı üzerinde de durulmamıştır. İlçe ağız üzerinde en kapsamlı çalışma Özlem Güzel'in 2019 yılında *Kumluca ve Yöresi Ağzıları* adında hazırladığı yüksek lisans tez çalışmasıdır. Güzel, hazırladığı bu ağız monografi çalışmasında, ilkin Kumluca İlçesi'nin 27 mahallesinden ve Kumluca merkezden metin ve kelime derlemeleri yapmıştır. Sonrasında derlenen ses kayıtlarını transkripsiyonlu/çeviri yazılı bir biçimde metne dönüştürmüş ve bu metinler üzerinden kapsamlı bir ses ve şekil bilgisi incelemesi yapmıştır. Sonra yöreye ilgili içerisinde kalıp sözlerin de yer aldığı kapsamlı bir sözlük hazırlamıştır. Ayrıca bu çalışmada bir harita üzerinde derleme yapılan köyler ve ağız bölgeleri tespit edilerek işaretleme yapılmıştır.

Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı çalışmasında Antalya ağızını, Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde dokuz alt gruba ayırmış ve *Batı Grubu Ağızları'nın* 1. alt grubunda vermiştir (Karahan, 1996, s. 116). Antalya'nın yer aldığı 1. alt gruba bağlı ikinci derecedeki alt grupta *Kumluca* ilçesinin yer almadığı görülmektedir: 4. *Antalya ağızı a) Antalya merkez b) Finike, Kaş, Elmalı, Korkuteli c) Akseki d) Alanya* (Karahan, 1996, s. 156). Karahan'ın tasnifinde Kumluca'yı verememesinin temel nedeni, Kumluca ağızı üzerinde kapsamlı bir ağız monografisi ve inceleme çalışması yapılmamış olmasıdır. Yalnız genel olarak bakıldığında Kumluca ağız özellikleri ile Karahan tarafından verilen *ana grup* ve *alt grubun* özelliklerinin büyük oranda aynı olduğu görülür. Ancak bu sınıflandırmada bahsedilmeyen farklı özellikler de vardır. Bu özellikler şu şekildedir:

- a) Yöre ağızında *-yorur/-yorul/-yor/-yo* şimdiki zaman eklerinin kullanımı yanında *-yir/-yır/-yi/-yı* kullanımı da dikkat çekmektedir: *biliyiñ* (<< biliyorsun), *beslëyiñ* (<< besliyorsun), *alıym* (<< alıyorsun), *çıkıyi* (<< çıkıyor), *çalışıyi* (<< çalışıyor), *inilëyi* (<< iniyor), *geliyir*, *saqlâyız* (<< saklıyoruz), *yaşâyız* (<< yaşıyoruz), *yaşıyıller* (<< yaşıyorlar), *ûraşıyıller* (<< uğraşıyorlar), *biliyir* vb.

- b) Yöre ağızında kapalı /e/ ([~è]) ünlüsü karakteristiktir: *él, bês, édiyiz* (<< ediyoruz), *ëllemen* (<< ellemeyin “dokunmayın”), *ékin, éyi, gétmek, demiş, dèseK, gèTdi, dèriz* vb.
- c) Yöre ağızında *-kan/-ken* zarf-fiilinin *-ka ve -ke*’li kullanımlarının yanında *-kana / -kene* şeklinde kullanımları da söz konusudur. Hatta *-kana / -kene* şeklindeki kullanımlar daha yaygındır: *évindékene, gızıkana* (<< kız iken), *ayrılırkana* (<< ayrılırken), *gèderkene* (<< giderken), *okurkana, gülerkene, çalışırkana, bakarkana, konuşurkana* vb.

III. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Ağız araştırmalarının en önemli sonuçlarından biri yöre ağızında tespit edilen söz varlığıdır. Bir dilin ağızlarda mevcut olan söz varlığı, o bölge insanının tarihî ve toplumsal gelişimi, hayata bakışı, olayları algılayışı kısaca kültürel değerlerini yansıtır. Ayrıca ağız ve söz varlığı çalışmaları sonucunda ortaya çıkan malzeme dilin bazı problemleri noktalarını aydınlatma açısından da zengin veriler sunar. Bu alandaki çalışmalar her ne kadar Türkoloji çevrelerince dikkat çekici olsa da Türkiye’de ağız ve söz varlığı çalışması yapılmamış birçok il/ilçe/mahalle söz konusudur. Bu çalışmalar neticesinde ortaya çıkması beklenen, ağız özellikleri ve ağızlarda kullanımı sürdürülen fakat gün geçtikçe teknoloji, kitle iletişim araçlarının yaygınlığı, okuma-yazma oranının artması ve kırsal kesimden kente göçlerin çoğalması gibi nedenlerden dolayı yok olmaya doğru gitmektedir.

Bu çalışmada yöreye has kelimeleri, kalıp ifadeleri anket ve soruşturma yöntemiyle derleyerek Derleme Sözlüğü’ne katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Öncelikle Derleme Sözlüğü’nde bulunmayan malzeme üzerinde durulmuştur. Sonrasında bu sözlükte olup da yöre ağızında yeni anlamları tespit edilen söz varlığı ele alınmıştır. Çalışma, Derleme Sözlüğü’ne basılı sözlükten bakılarak hazırlanmıştır. Çalışmada, basılı sözlükteki maddelerin hepsi baştan sona kontrol edilmiş ve fonetik değişkeler farklı kelime gibi verilmemiştir.

Bu çalışma hazırlanırken kullanılan kelime malzemesi, Kumluca İlçesi’nden 2018, 2021 ve 2022 yıllarında bizzat tarafımızdan gerçekleştirilen metin derlemeleri, kaynak kişilerden gözlem ve görüşme yoluyla elde edilen verilerden oluşturulmuştur. Kültürel bir zenginliğe sahip Tahtacı Türkmenlerinden ise ayrı derlemeler yapılmıştır⁷. Ayrıca bu çalışma, metin derleme dışında soru-cevap yöntemi kullanılarak toplanan birçok kelime ve kalıp ifadeyi de kapsamaktadır. Tespit edilen bu kelimeler, “*Derleme Sözlüğü’nde Bulunmayan Kelimeler, Derleme Sözlüğü’nde Bulunmayan Kalıp İfadeler ve Derleme Sözlüğü’nde Bulunan Fakat Kumluca Ağızında Anlamı Farklı Olan Kelimeler*” şeklinde üç ana başlık altında değerlendirilmiştir. Sonrasında *adlar, meyve, sebze ve bitki adları, hayvan adları, alet, eşya ve nesne adları, sıfatlar, zarflar, ünlemler, filler, Derleme Sözlüğü’nde bulunmayan kalıp ifadeler* vb. kavram alanları ve kelime türlerine göre tasnif edilmiştir.

⁷ İlçede Tahtacı Türkmenleri *Serikliler Mahallesi, Beşikçi Köyü, Hızırkâyha Köyü, Karacaören Köyü, Toptaş Köyü, Yeniköy (Ada)* yaşamaktadır (Seyirci, 2007, s. 110-111; Aksüt, 2003, s. 227-228).

1. Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayan Kelimeler

1.1. Adlar

1.1.1. Meyve, Sebze ve Bitki Adları

ğabiklı fasille (<< *kabuklu fasulye*): Kurutulmuş, taneleri iri bir tür taze fasulye.

ğara göbeK fasillesi (< *kara göbek fasulyesi*): Börülce bitkisine yörede verilen ad.

muşmala (Yun. *moussmoulo*): Yenidünya meyvesi.

öl otu (<< *oğul otu*): Şifa olması için içilen bir bitki.

zandal Odunsu bir bitki türü.

1.1.2. Hayvan Adları

boz ilan (< *boz yılan*): Boz renkli, zehirli bir yılan türü.

deve boku: Ağillarda ve sık çalılarının üzerinde görülen siyah ve koyu kahve karışımı tüyleri olan çok küçük bir tür kuş.

ğara mal (< *kara mal*): Büyükbaş hayvan.

gocolan (<< *koca oğlan*): Tahtacı Türkmenlerinde ayı.

ğuyrū örü (<< *kuyruğu örü*): Kuyruklu, akrep.

ham at: Uzun bir süre ahırdan çıkarılmayan, güneş yüzü görmeyen at.

huylu: Tekme atmayan, huysuzluk yapmayan iyi huylu hayvan.

sāmal (< *sağmal*): Süt veren hayvan, sağılan hayvan.

sirge / sirke: Bit yumurtası.

tagdelen ğuşu: 1) Serçegillerden, gagasıyla ağaçları oyabilen bir kuş

çeşidi, ağaçkakan,

2) Gizlice her yeri karıştıran kişi,

3) Meraklı.

tırlacık: Bir yaşındaki erkek deve.

zırtatan: Tahtacı Türkmenlerinde sürekli tekme atan huysuzluk yapan katır.

1.1.3. Alet, Eşya ve Nesne Adları

baTdēne (Ar. *baṭṭāne* "astarlamak, kaplamak"tan *baṭṭāniyye*): Çoğu yünden dokunmuş kalın, yere serilen bir tür örtü.

buçuKluK: Genellikle tahıl ölçmek için kullanılan dört buçuk kiloluk derin kap.

bükeālaç: Koyun ve keçilerin yünlerini eğirmede kullanılan bir alet.

cemse: Araç.

çıtāra: Elbise dikiminde kullanılan çizgili bir kumaş türü.

dengerek: İp eğirmek için kullanılan bir alet.

dördül düzen: Hiçbir yönden eksiği olmayan eylem ya da nesne.

elī: Yün eğirmek için kullanılan bir alet.

farda kilim: Desenli bir tür dokuma kilim.

filise: Tahtacı Türkmenlerinde tomruğa takılan halkalı demir.

ğabağ kemāne: Su kabağı kullanılarak yapılan telli bir çalgı aleti.

ğardıç bıçā (<< *kardıç bıçağı*): Kumluca yöresine has keçi boynuzundan yapılan bir bıçak çeşidi⁸.

ğazan enī (<< *kazan eniği*): Tencerelerin küçüğüne verilen ad.

ğızıl ihram: Koyun yününden dokunan kırmızı renkli örtü veya yazgı.

girenjiz: Yük hayvanlarına çeşitli eşyaları yüklemek için kullanılan, dokunmuş büyük çuval⁹.

goca balta (< *koca balta*): Tahtacı Türkmenlerinde bir yüzü düz, bir yüzü şişkince ağaç yontma.

guş çatalı: Kuşları avlamak için kullanılan tahtadan yapılan alet.

guzine (İt. *cusina*): Yemek pişirmek için kullanılan fırınlı ocak.

hataP çanı: Develerin boynuna takılan havut isimli alete takılan çan.

ırk: Tahtacı Türkmenlerinde bıçkı düzeni.

ihram (Ar. *harem* "haram olmak"tan *ihram*): İpten dokunarak yapılan düğün veya cenazeler ağırlıklı olmak üzere göç yapılırken eşyaların üzerini örtmede de kullanılan çok amaçlı bir bez.

kerpi: Çul dokumada kullanılan bir alet.

külünk çapası: Tahtacı Türkmenlerinde bir ucu yassı diğer bir ucu sivri kazma.

öte beri: 1) Eşya, kap kacak, 2) Gelinin çeyizi.

sala keten: Tahtacı Türkmenlerinde başın bağlanması sırasında arkaya bağlanan renkli bez.

sıgılıK: İçinde zeytin sıkılarak yağı çıkartılan, tahtadan yapılmış eşya.

tabalak: Küçük su kabağından yapılmış içine su konulan küçük kap.

teskene: Bir şeyi taşımak için kullanılan tahta parçası.

topān yastī (<< *topan yastığı*): Divanlarda yaslanmak için kullanılan enli büyük yastık, kırilent.

yoz ihram: Beyaz renkli, deseni olmayan, dokuma bez.

zar tahtası: Bıçak yapımında kullanılan bir alet.

1.1.4. Mekân Adları

dūn evi (<< *düğün evi*): Düğün yapılan yer, salon.

mezelik (Ar. *Ziyaret* "ziyâret etmek"ten *mezar* "ziyâret edilen yer"): Mezarlık.

taktuk evi: Ardiye, öteberi eşya konulan yer.

topak ev: Tahtacı Türkmenlerinde çadır.

1.1.5. Organ Adları

çötmük: Vücudun bel denilen kısmı.

sokucak / sokcek: Arı, akrep, büyük sinek vb. hayvanların iğnesi.

1.1.6. Yemek / Yiyecek Adları

bişceK daşcaK (<< *pişecek taşacak*): Yiyecek, içecek.

çakal alma: Aşısız, daha susuz ve tatsız elma.

ğara eşi (<< *kara ekşi*): Nar ekşisine verilen ad.

ğarlama (< *karlama*): Pekmezin karla karıştırılmasıyla yapılan bir tür tatlı içecek.

diş dirgidi: Bebeğin dişleri çıkınca

⁸ İlçede özellikle *Kuzca* köyünde yapılmaktadır.

⁹ İlçenin Eretepe, Karacaören ve Kuzca köylerinde dokunur.

gavruk yā (<< *kaoruk yağ*): Sütün kaymağı kavruarak elde edilen yağ.

ğısdırma (<< *kıstırma*): İki bisküvinin arasına lokum koyularak yenen bir yiyecek.

gömeşli bal: Bütün malzemesini arının kendisinin ürettiği bal.

harıp (*Far. ħarnūb*): Keçiboynuzu.

oturağ fasille (<< *oturak fasulye*): Kısa boylu bir fasulye türü.

öveleme çorbası: Yöreeye has yapılan bir çorba çeşidi.

sıkma yā (<< *sıkma yağ*): Zeytinyağı.

toğgalı çay: Kaynatıp içilebilen bir bitki türü.

tōka çorbası: Süt ve çeşitli sebzelerle pişirilen çorba.

topak kızartma: Yöreeye has düğünlerde yapılan bir et yemeği.

veleçeK: Yenilebilen, otsu bir bitki türü.

zerzevat (*Far. sebze + Ar. -āt > sebzevāt*): Hemen hemen tüm gıdalardan toplanarak oluşturulan sepetin içindeki malzemeler.

1.1.7. Âdet ve İnançlarla İlgili Adlar

araPcılıK coraPcılıK: Düğünlerde yapılan eğlence ve oyunlar.

boaz çalma (< *boğaz çalma*): Zılgıta benzer düğünlerde eğlence olarak yapılan boğazdan ses çıkartma işlemi.

boş ay: Tahtacı Türkmenlerinde Kurban bayramından önceki 30 gün.

cēz altı (<< *çeyiz altı*): Düğünden bir gün önce oğlan tarafından kız evine götürülen ve düğünde kullanılan eşya, yiyecek vs.

derne āşamı (<< *dernek akşamı*): Cuma akşamı.

mengi: Tahtacı Türkmenlerinde

pişirilen buğday ve çeşitli tahıllardan yapılan bir tür yiyecek.

dūn gāvesi (<< *düğün kahvesi*): Tahtacı Türkmenlerinde düğün sahiplerinin düğünden yaklaşık on beş gün önce köyde ya da obada herkese kahve ikram etmesi.

ergenlik vèrmek: Düğünlerde köyün bazı gençlerini düğünle ilgili işleri yapması için görevlendirmek.

ğadıbidi: Özellikle düğünlerde oynanan bir çeşit çocuk oyunu.

gelinlik: Daha gelin olmamış nişanlı ya da sözlü kız.

gız çıkarmak: Kızını evlendirmek.

gurban tılatmak (<< *kurban tığlatmak*): Tahtacı Türkmenlerinde ölüm olayı gerçekleştiğinde yas/kurban yemeği için kurban kesmek.

kendiriKci: Düğünlerde oğlan evinden gelen malzemeyi getirenlere verilen ad.

kırK çıkarmak / kırkını uçurmak: Yeni doğan bebeğin kırk günü doldurmasından sonra yapılan bir takım âdetler.

kırk düşmesi: Doğmasının üzerinden kırk gün geçmemiş olan bebek, cenaze ya da kendisi gibi yeni doğmuş başka bir bebekle yan yana gelemez eğer gelirse inanışa göre kırk düşmüş olur. Kırkı düşen bebek de sık sık hastalanır ya da ölür.

golağ: Düğünlerde oynanan bir oyun çeşidi.

hızır orucu: Şubat ayında üç gün tutulan oruç.

kırKlama: Yeni doğan çocuk kırk günü doldurunca anne ve çocuğu yıkayarak yapılan bir çeşit ritüel.

şibbek: Plastik terlik.

düğünlerde oynanan bir oyun türü.

özne: Tahtacı Türkmenlerinde nikâh.

sırlama / bedeni sırlama: Tahtacı Türkmenlerinde ölüyü defnetme.

uruba (İt. *roba*) **görme:** Düğün için damat tarafının alışverişe çıkıp gelin kıza kılık kıyafet alması.

tongavıdı: Düğünün ilk günü (Cuma) erkek evinin kız evine davullu zurnalı ziyarete gitmesi ve kız evinde yemeklerin yenmesi.

yasTıK yarışı: Düğünlerde yastık kullanarak oynanan bir oyun türü.

yıl hayrı: Tahtacı Türkmenlerinde ölüm yıldönümünde yapılan yemek verme hayrı ya da başka bir hayır.

yüz dūnū (<< *yüz düğünü*): Düğünlerde gelinin alınıp oğlan evine getirildikten bir gün sonra yapılan eğlence.

1.1.8. Meslek Adları

delbeKci: Düğünlerde, kadınlar arasında def benzeri vurmali çalgıyı çalan ve düğüne gelen kişileri eğlendiren kadın.

1.1.9. Giyecek Adları

beyazlık: Gelinlik.

ğara keçe (< *kara keçe*): Yağmurdan korunmak için çobanların kullandığı keçi kılından yapılan bez parçası.

ğaşşıkşapı (<< *kaşıkşapı*): Kadınların düğünlerde giydiği süslü elbise, üçetek.

ğısağollu: Tişört.

ğıraPdüşen: Eskiden giyilen bir kıyafet adı.

nāllin (Ar. *na'leyn'den*): Tahtadan tek parça hâlinde oyulmuş yüksekçe, takunya da denen bir ayakkabı türü.

ğarañkı: Karanlık.

toqyo: Bir ayakkabı türü.

tozluk çorap: Koyun yününden örülen renkli çorap.

üstdon: Kadınların giydiği şalvar.

1.1.10. Hastalık Adları

ğös dutū (<< *ğöğüs tutuluğu*): Bronşit hastalığına halk arasında verilen ad.

sekideni yarma: İneklerde rastlanılan süt felci hastalığına yöre halkı arasında verilen ad.

1.1.11. Diğer Adlar

beşig hıralamak: Beşik sallamak.

bizleme: Biz denen iğne türü veya çubuk parçası ile bir nesneyi dikme işi.

böngeÇ: Akan dereye suyun derin olduğu kısımlara verilen ad.

bū (Ar. *buğz*): Fesatlık, fitne, düşmanlık.

buqāt (Ar. *vukū'un çoğul eki -āt almış şekli vukū'āt*): 1) Vukuat, olay, 2) Çok sorunlu erkek çocuk.

cin başına: Tek başına, yalnız.

çırkık kapı: Ağaçtan yapılan bahçe kapısı.

çoçcak: Çocukcağz anlamında sevgi, şefkat, acıma belirten kelime.

enleme: (arazi) İşaretleme.

esginli: Esinti, aynı anda farklı yönlerden gelen esinti.

evcilik: Kız çocuklarının oynadığı bir tür oyun.

fışğı: Hayvanların dışkılarına verilen ad.

ğara düzen: 1) Eskiden olduğu gibi, 2) Gelişigüzel.

ğara ğuvan: Yöreye has arıları vahşi hayvan saldırısından korumak için yüksek ve ağaçtan yapılan arı kovanı.

ğara saban: Eskiden hayvanlara takılarak tarlayı ekmeye yarayan tarım aleti.

ğayfadan uçurma: Birisini başından savma, atlatma.

ğayil (Ar. *kavl* "söylemek, kabullenmek zannetmek"ten *kā'il*): Rız olma, kabul etme, onaylama.

gevrek hava: Poyraz, kuru hava.

ğımıldı: Kıpırtı, hareket.

ğıya: Amca oğlu.

götlen: Akarsu.

götürü: Bir işin bütününe fiyat biçilerek yapılan anlaşma.

günüzün: Gündüz vakti.

inginli çıkıgnlı: İnişli yokuşlu.

ip sapan: İçine taş konularak uzaklara atılmasını sağlayan keçi kılından örülmüş bir çeşit oyuncak.

işlengiç: Arının bal yapmak için çalışması.

izemek: Dar yol.

kepirti: Gürültü.

kırk nacak: Tahtacı Türkmenlerinde orman temizliği.

kütmeleş: Kalın odun.

lente: İnşaat işleri ile ilgili bir terim.

makta (Ar. *kat* "kesmek"ten *makta'*): Tahtacı Türkmenlerinde ormanda ağaç kesim işi.

mal maşakkat (Ar. *mal meşakkat*): Evcil hayvanlar için kullanılır.

mal melel: Evcil hayvanlar için kullanılır.

māmele (Ar. *'amel* "işlemek, yapmak, hareket etmek"ten *mu'āmele*): Eskiden resmi nikâh işlemine verilen ad.

māriᅡgözü (<< *pınar gözü*): 1) Suyun kaynağı, 2) Temiz su.

māsız (Ar. *mahsus* "has, hsūsî, özel olmak'tan"): Özellikle yapılan iş.

mirabölu: Arının bal yaparken kullanmak için ürettiği kahverengi bir sıvı.

neci: Niçin, neden, kim? soru sıfatları.

ot mavrısı: Ot lekesi.

oynağdan oturma: Deprem veya heyelan sonucu ortaya çıkan yer.

sayasına (Far. *sāye*): Sayesinde.

serinti: Çalı çırpı.

siğinti: Sıvı maddeler için sızıntı.

sinap: Cin.

sinlenmecilik: Saklambaç oyunu.

sorucu: 1) Manevî hastalıklarda başvurulan hoca, 2) Münker ve Nekir melekleri.

sultan nevrüz: Bahar ayında yapılan piknik.

şam mazısı: Çam kabuğu.

şorlağ: Şelale.

tak tuk/takı tuku: Ufak tefek eşya.

tote: Çocuğun yeni yürümeye başlaması.

urucu: Azrail.

vergi: Yetenek, meziyet.

yağaşaK / yağaşaKlı: (erkek için) Güzellik, yakışıklılık.

yanā: Oraya, orası.

yarēşli: Yararlı, faydalı.

zētin çörü (<< *zeytin çörüğü*): Doğada kendiliğinden yetişen zeytin fidanları.

1.1.2. Fiiller

arğıçlá-: Suyu kanala aktarmak.

birikle-: Biriktirmek.

bozçala-: Eti yavaşça karıştırarak hafifçe pişirmek

culut-: (üzüntüden, sıkıntıdan) Kara kara düşünmek, çok düşünmek.

curut-: Sıvılaştırmak, akıcı hâle getirmek.

çömüg-: Yere çökerek oturmak.

damgala-: Tahtacı Türkmenlerinde kesilecek ağaçları işaretlemek, numaralandırmak.

dıla- (<< *dağla-*): 1) Sağaltmak, vücudun hasta olan yerine kızdırılmış metal bir araçla yakmak, 2) (hastalık) Yayılmak.

dimile-: Uzun paçayı kıvrarak kısaltmak, çorabın içine katmak.

domul-: Tahtacı Türkmenlerinde ağacı kesmek, yıkmak.

dutaş-: 1) (ateş) Tutuşmak, 2) Kavga etmek.

ğırışdır-: Bitkileri sulamak.

ğıynıqla-: Herhangi bir şeyi minik parçalara ayırmak.

ğopla-: (taş vb. şeyler) Kopmak.

haTmalaş- / haTmeleş-: Odunu yakınca reçinesini dışarı çıkarmak.

hetdele-: 1) Çocuğu pohpohlamak, şımartarak büyütme, 2) Çocuğu çok zorluklarla büyütme.

kirlet-: Tahtacı Türkmenlerinde ince bir ağacı kesmek.

küldüre-: Gürültülü bir şekilde ses çıkarmak.

kürdüş-: (hayvan) Tepişmek, oynaşmak, boğuşmak.

kütmeleşle-: Yanan ateşe sönmemesi için kalınca bir odun atmak.

oçala-: Bölmek, küçük parçalara ayırmak, ovalamak.

oçula-: Düğüne davet etmek.

oçutna-: Söylenmeyecek bir şeyi söyleyerek kışkırtmak.

öl sal- (<< *oğul sal-*): (balarısı) Çoğalmak.

örat-: Evde misafir ağırlamak, uğurlamak.

ökeleş-: Öfkelenmek.

pılçıl-: (kumaş veya dokuma kilimlerin uç kısımları) Bozulmak, eskimek, kullanılmaz duruma gelmek.

sökelen-: 1) (dayanamayıp) Her şeyi anlatmaya başlamak, 2) Hastalanmak.

sücükle-: (bitkiler) Filizlenmek.

şırkala-: Herhangi bir şeyi (yorgan, çarşaf) hızlıca silkelemek, sallamak.

tertikle-: Bir işi yaparken tereddüt etmek.

tımarla-: Cenazeyi gömmek.

tomurla-: Tahtacı Türkmenlerinde biçmek.

yēgile-: Hayvanlara yem vermek, yemlemek.

zapıra- / zapırada-: Hızlıca koşmak.

1.1.3. Sıfatlar¹⁰

bēri beñzeri: Biraz iyice.

çoraz: Kısa boylu, tıknaz, özellikle bitkiler için kullanılır.

fıldır: Hareketleri nahoş kadın.

ğabaş / ğabeş: 1) (insan) Kel, 2) (hayvan) Boynuzsuz hayvan, 3) (insan ve hayvan) Şişman.

ğıbirdek: Hareketli, yerinde durmayan çocuk ya da yetişkin kişi.

¹⁰ Çalışmada sıfat, zarf ve ünlem tanımlamaları sayfa sayısını genişletmemek ve derginin belirlediği kelime sayısını geçmemek adına bağlam içerisinde verilememiştir.

hamâli: Herhangi bir şeye kutsal bir değer atfedilmesi.

harlı: Çok hızlı, çok canlı ve kızgın yanan ateş.

hatırsak: Başkalarının hatırını güden, hatırsınas.

hecemetli: Hızlı, atik, güçlü, kuvvetli.

ipsiz sapsiz: Başboş gezen, bir yerde çalışmayan erkekler için kullanılır.

kakınc: Yapılan iyiliğin sıklıkla söylenmesi.

kertmekli: Tırtıklı.

lafazan (*Far. lâfzan*): Geveze, konuşkan.

meymene: Doğru dürüst.

nemneşil: Biçimsiz, şekilsiz, düzensiz.

osan: Lakayt, ilgisiz, umursamaz.

pırdolu: Dopdolu.

saf: 1) Kimsesiz, 2) Başboş.

sallınbollu: Her şeyi ile tam, eksiksiz.

şımşırk: İpıslak.

takavit (*Ar. tekâ'üd*): Sakatlanmış iş göremez hâle gelen kimse.

tekcal: Yerinde durmayan, yaramaz çocuk (özellikle erkek çocuklar için söylenir).

turşağ: Eski.

vici vici: Cana yakın, samimi (kişi).

yavslı: Üstüne başına, ne giydiğine dikkat etmeyen, pasaklı kadın.

yanpeş: 1) Yassı, 2) Yan yan yürümek.

2. Derleme Sözlüğünde Bulunmayan Kalıp İfadeler

2.1. Atasözleri

aç köpek harar deler: Bir sıkıntısı olan kişi mutlaka birine zarar verir.

adamın erkē ile eşşen gancığı para etmez (<< *adamın erkeği ile eşşen kancığı para etmez*):

1.1.4. Zarflar

albüsem: Hâlbuki.

bisseğel/bisēl: Biraz, bir miktar.

bitā: Bir daha.

dambıdı dumbudu: Davulun kulağı rahatsız edici ve çok gürültülü bir şekilde ses çıkarması.

direkmen: Doğrudan.

ebed: (*Ar. ebed*) Kesinlikle, asla.

ekser/ekseri: Genellikle.

endēbi (<< *endeki gibi*): Onun gibi, o şekilde.

endöle (<< *endeki öyle*): Bu şekilde.

geçān: Bir önceki sene.

hazār (*T. ha + Ar. dāhir*): Herhâlde.

hümüle: Zorla.

lokul lokul: Genellikle sıvı bir şeyler içerken çıkan sesi tanımlarken kullanılan bir zarf.

meccānen (*Ar. Meccān "bedelsiz verme"nin tenvinli şekli meccānen*): Rastgele, gelişigüzel.

nēliklerle: Ne zorluklarla, sıkıntılarla.

palas pandıras: Alelacele, apar topar.

tiñgedek: Aniden.

hoh: Büyükbaş hayvanları güderken

yōsama: Yoksa.

"İnsanoğlunun erkeği ile eşşen dişisi para etmez" anlamında herhangi bir işe yaramamak anlamında kullanılan bir söz.

arda galan derde galır: Herhangi bir durumda önde olmak, sona kalmamak. "Sona kalan dona kalır."

arı bi gıuşluğ goyun bi gışlığ: Arının hastalık karşısında akıbeti bir kuşluk vakti kadar koyunun ise bir kış vakti kadar belli olur anlamında bir söz.

bā dibinde izin ossun sōña yemeye yüzün ossun: Bir işe emek verdiysen ondan elde ettiğini gönül rahatlığı ile kullanabilirsin ya da yiyebilirsin anlamında bir söz.

çurfa gönlek bulmaz: Başkasının işini halledip kendi işini yapamayana denir.

dayak yarası geçer söz beresi geçmez: Hakaret ya da kötü sözün fiziksel şiddetten daha ağır olduğunu anlatan söz.

evladıñ götüsü ile mahsūluñ götüsü terk edilmez: Her ne kadar kötü olursa olsun evlat da ekip biçtiğinde kıymetlidir, değerlidir vazgeçemezsin anlamında bir söz.

ğonşudan gālen öğün olmaz ó da vaktında gālmez: İnsanın geçimini sağlamak için kendisinin çalışmasının önemli olduğu anlamına gelen bir atasözü.

ikindiden sōña gün uzamaz: İkinci vaktinden sonra akşam çabuk olur.

ilk ğarı évim sōrakı avım dēr imiş (<< *ilk kadın evim sonraki avım der imiş*): İlk evlendiğin kişi daha fazla evine bağlıdır ikincisi ise sadece kendi menfaatini düşünür.

ışanıñ alası içine malıkı dışına olur: İnsanın kötüsü belli olmaz ama hayvanlarınkı belli olur.

ortağ öküzen başğa buzā éyimiş: Bir eşyaya tek başına sahip olmak daha iyidir anlamında bir atasözü.

reşberin ğarısı iki öküzü üç olacāmış: Çiftçilik işi yapanın muhakkak tarım aletlerinin yedeği olmalıdır.

su ağa ağa deresini bulur: Bazı işleri kendi hâline bırakmak daha iyidir anlamında bir atasözü.

üç ğarer dörT zarar beş cingene yarar: Herhangi bir şeyin üç tane olması iyidir.

2.2. Deyimler

adımını sık at-: 1) Bir işi yapmak için acele etmek, 2) Evlilik için acele etmek.

ārlık çökmek (<< *ağrlık çökmek*): Uyku ve gevşeklik hâli gelmek.

altın bozmak: Altın veya gümüş yüzük satın almak.

avırt avırt etmek: Böbürlenmek, övünerek kabarmak, kurumlanmak.

ayak ğarısı gibi gezmek: Çok gezmek, çok dolaşmak.

aydeş aydeş yürümeK: (çocuk) Bacakları çarpık/yantır yantır bir şekilde yürümek¹¹.

āzınıñ dadı ğalmamak (<< *ağzının tadı kalmamak*): Kötü bir olay sonucu ev halkının dirliği düzeni bozulmak.

baha érmek: Değeri ölçülemeyecek kadar yükselmek, kıymetlenmek, pahalalanmak.

cenderede ğalmak (< *cenderede kalmak*): Çok daralmak, maddi ve manevi sıkıntıya düşmek.

cınğar çıkarmak: 1) Kavga etmek, 2) Sıklıkla sorun çıkarmak.

¹¹ Tahtacı Türkmenleri bu tür çocukların iyileşmesi için *aydaş aşısı* yemeği yaparlar.

cıscıbilıdaK çıkmak: 1) Genellikle kış aylarında, mevsime uygun giyinmeyenler için kullanılır, 2) İflas etmek, 3) Baba ocağından izinsiz ayrı eve çıkan karı kocaya hiçbir eşya vermemek.

çatma göşmak: Ekinlerin tanelerini ayırmak için hayvanları birbirine bağlayarak ekin destelerinin üstünde yürütmek.

darb etmek: İki şeyi birbiriyle kıyaslamak, mukayese etmek.

daş sarmak (< taş sarmak): Taş atmak, taş fırlatmak.

dayaK döşemek: Dayak atmak, dövmek.

deli deli divâne gönüşmak (< deli deli konuşmak): Saçma sapan yerli yersiz konuşmak.

devenin sevmedi ot başına urmuş (< devenin sevmediği ot başına vururmuş): İnsanın istemediği şey bir şekilde karşısına çıkar.

donanmaya düzmek: Tahtacı Türkmenlerinde ibadete hazır olmak.

duz yumurtlamak: Kaygı ve sabırsızlık nedeniyle yerinde durmamak, çok telaşlanmak.

ekmek gabarmak (< ekmek kabarmak): Para kazanmak.

eline tünmek: Dargın olduğu kişinin elini öpmeye yanaşmak.

eşşen godūna uydū zaman: “Eşeğin sıpasına uyduğu zaman” anlamında bir kişinin çocuğunun lafına uyması, onun dediklerini yapması.

eyilē kör bakmak (<< iyiliğe kör bakmak): Kendisine yapılan iyiliği görmemek, görmek istememek.

fırkatına gēTmek: Şaşırarak, şaşakalmak.

gancık eşşen garın altı gibi ekşiyiboturū (<< kancık eşşen karın altı gibi ekşiyor): İnsan ifadesini benzetmek için kullanılan bir söz. “Dişi eşşen karnının altı gibi somurtup oturuyor.”

gāyil olmak (Ar. *kā'il* + Türk. *ol-*): 1) Kabul etmek, 2) Evliliği mecburen onaylamak.

gelin öhşamak (< *gelin okşamak*): Kına gecesinde gelini ağlatmak için türkü vb. şeyler söylemek.

gılina gātmak: Umursamamak, aldırış etmemek.

gıpcık gıpcık ēTmek: 1) (çocuğun yerinde) Durmamak, yaramazlık yapmak, 2) (Düğünlerde genç kızların oynamak için) Yerinde durmamak, ileri geri sallanmak, el ve kol hareket ettirmek.

gözā oturmak: (pamuk bitkisinin kozakların) Çıkarmak.

gulaK urmak: Hasır dokumada kullanılan bir terim.

guş ötmek: 1) (erkek çocuğun) Ergenliğe girmek, 2) (erkeğin cinsel organının) İşlevini devam ettirmemek.

gün diñlenmek: Güneş batmak, karanlığın çökmek.

ha ala kelek ha gara kelek: İki seçenekten hangisi olursa olsun fark etmez anlamında bir ifade.

hobbālā vērmek: Çocukları severken yukarı atıp tutmak.

hora geçmek: (çok zor zamanda bir yardımın) Çok makbule geçmek.

ibī gızarmak: (<< *ibiği kızarmak*) 1) Ergenlik çağına gelmiş erkekler için kullanılır, 2) Çok sinirlenmek.

irezil bitmek: Aileden rezil ve yoksulluk içinde büyüme ve bu şekilde yaşamayı devam ettirmek.

kakıntı etmek: Bakmamak, ilgilenmemek, mühimsememek.

köpeksiz köy bulduda eli deneksiz gezmek (<< *köpeksiz köy bulduğunda deneksiz gezmek*): İhtiyatı elden hiç bırakmamak, hep temkinli olmak.

köşeK deveye uymazsa deve köşşe uyacak: (özellikle baba ve evlat arasında) İki kişinin bir konu hakkında fikir birliği etmesi.

küllüne su dökülmek (< *küllüğüne su dökülmek*): (ailenin) Dağılmak, yok olmak.

malakları sallamak: Surat asmak, kaşlarını çatarak üzülmek.

martaval okumak: Yalan söylemek.

masal sökmek: 1) Masal anlatmak, masal okumak, 2) Alavere dalavere işlerle uğraşmak.

oğu iletmek: Düğüne davet etmek.

ölan çıkarmak (< *oğlan çıkarmak*): Oğlan evermek, baş göz etmek.

omrına gelmez: "Umursamam, umurumda olmaz" anlamında bir ifade.

oyurt oyurt etmek: Amaçsız bir şekilde etrafa bakınmak, ne edeceğini, söyleyeceğini bilememek.

patadak/pattadak düşmek: Ani bir şekilde sinirlenmek, konuşmak.

rezillî paçadan akması/akıpgêtmesi (<< *rezilliğin paçadan akması*): Çok fakir ve sefalet içinde olmak.

sâp çıkmak (<< *sahip çıkmak*): 1) Sahiplenmek, koruyucu olmak, destek olmak, 2) (bir erkeğin kötü durumda

olan bir kızla/kadınla) Evlenmek istemek.

sapıla samanın ğarışması: İyi ile kötünün karışması, ayırt edilememesi.

son gürlü vërmeK (<< *son gürlüğü vermek*): 1) (bir kişinin yaşlılığında) Huzura ermek, 2) İkinci baharında evlilik yapan kişi için söylenir.

sürümē varmak (<< *sürümeye varmak*): Zorla kaçırmaya çalışmak.

tebelleş olmak: Başına musallat olmak.

teK durmak: (çocuk için) Uslu durmak.

tirgiş tirgiş gitmek: Art arda gitmek.

torunun götünde beş kilo öl balı olurmuş: Torunların çocuklardan daha kıymetli olduğunu ifade eden bir deyim.

tosarıP durmak: 1) Sürekli surat asmak, 2) Küsmek.

tüFek boşandırmak: Yanlışlıkla tüfeğin ateş etmesine sebep olmak.

ürunu duTmaK: Birinin adını almak, referans olarak kullanmak.

ümüne çökmek (<< *ümüğüne çökmek*): 1) Kavga esnasında kızılan kişinin boğazına sıkıca sarılmak, 2) (alacaklının) Sıkıştırmak.

üzerine tûmek (< *üzerine tûymek*): 1) (kavga eden birisinin kaçarak başkasına) Sığınmak, 2) İftira atmak.

yangın durmak: Çok sevmek, çok bağlanmak.

zanğadak ğalmak/zanğadanak ğalmak: Bir anda hiçbir şey yapamaz duruma gelmek.

zöv zöv gezmek: İşsiz güçsüz avare avare gezmek.

2.3. Dualar/Alkışlar

çocuğlarının muradını şerefini görsün: Güzel baht, talih, nasip için edilen bir dua.

hızmatlāñ ğabıl ola (<< *hizmetlerin kabul ola*): Tahtacı Türkmenlerinde dedenin cemde yer alan on iki hizmet sahibi için ettiği dua.

2.4. Beddualar/Kargışlar

can acısına ōrayasıca: “(o da) Can acısına uğrasın!” şeklinde ölüm ifade eden bir beddua.

çocuk izlerini yêrde gözle: “Çocuğun olmasın, neslin kesilsin” anlamında bir beddua.

ermenliniñ çocū: Sevilmeyen kişi için “Ermeni'nin çocuğu” anlamında hakaretamiz bir söz.

ğara çenesi ğapanasıca: Ölüm ifade eden bir beddua.

ğara çenesi sıkılasıca: Ölüm ifade eden bir beddua.

nur gölünde yatsın: Ölünün arkasından söylenen bir dua

ğara teneşirciglerde yıkanıvı: “Soğuk teneşirciklerde yıkansın” anlamında ölüm ifade eden bir beddua.

ğara yêr çeksin: “Kara yer alsın” anlamında ölüm ifade eden bir beddua.

ğıran giresice (< *kıran giresice*): “Ölümcül hastalıklara yakalanasın” anlamında insanlar ve hayvanlar için söylenen bir beddua.

gökbaşlınıñ enī (<< *gökbaşlının eniği*): “Gökbaşlının çocuğu” anlamında hakaretamiz bir söz.

kapcī çekilesice (<< *kapçığı çekilesice*): Ölüm ifade eden bir beddua.

mubalı boynuna olmak: Kimin yaptığı emin olunmayan durumlarda şüpheli kimseler için “vebali onun boynuna olsun” anlamında kullanılan bir beddua

3. Derleme Sözlüğü'nde Bulunan Fakat Kumluca Ağzında Anlamı Farklı Olan Kelimeler

3.1. Adlar

3.1.1. Meyve, Sebze ve Bitki Adları

bala: Zararlı bir bitki türü.

curu: Çürük üzüm ya da üzüm atığı.

endeme: Küçük bitki fidesi.

ğazel: Kuru ya da yaş ağaç yaprağı.

geren: Bir bitki türü.

ğozaK: Susam bitkisinin susamlı kısmı.

haKma: Çam ağacının reçinesi.

hayıt: Bir çalı türü.

havaza: Hayvanların yemediği zehirli bitki.

kavak: Çınar ağacının yöredeki adı.

kızılot: Semiz otu.

kiriş: Yenilebilen bir bitki türü.

menēş (< *meneviş*): Yaprakları küçükbaş hayvanların beslenmesinde kullanılan bir

bitki adı, menengiç. *Çetemik* adlı meyvesi kurutularak kış aylarında yenir.

tor: Fidan hâlinde olan çam ağacı.

yarpız (< *yarpuz*): Dere kenarlarında nane türünden kısa saplı, az veya çok tüylü, güzel kokulu bir ot, kır nanesi.

3.1.2. Hayvan Adları

bē arısı (< *bey arısı*): Bal arısının kraliçesine verilen ad.

ğulaklı: Tahtacı Türkmenlerinde tavşan.

hopa: Yetişkin dişi deve.

örek: At sürüsü

yiğeyie: Gizlice yiyen, zarara giden hayvan.

3.1.3. Alet, Eşya ve Nesne Adları

çarpana: Dokuma işinde kullanılan bir alet.

çeriK: Devenin üstüne oturmak için yapılan bir tür tabure.

gerge: Dokuma sırasında kilimi, çulu germeye yarayan aygıt.

gıygyı/gıygıdı: Kemençe.

golañ: Dokunmuş ip, halat.

harar (*Ar. Ġarāre>ğarār*): Kıldan dokunan, saman koymaya yarayan büyük çuval.

muşmak: Şapkanın uç kısmı.

ışkıran: Yazma kenarına yapılan küçük dantel oya, elişi.

lemse: Başta sivrisinek, her tür sinek ve diğer böceklerden korunmak için yatağın üstüne ve yanlarına gerilen çadır biçiminde örtü, tül.

makat (*Ar. ku'ūd "oturmak"tan mak'ad*): Kanepa benzeri oturulacak yer, alçak sedir.

masır: Dantel ve oya işlemekte kullanılan polyester ipliğe verilen ad.

musandere (*Yun. mousántra*): Evlerde yatak, örtü döşek koyulan tahtadan yapılmış dolap.

namısa: Sineklik, cibindirik, lemse.

pırtı/pılı pırtı: Gelin eşyası.

pulluK: Toprak işlemede kullanılan bir alet.

sitil: Çadırın kenarına serilen, özellikle sürüngenlerden korunmak için, küçükbaş hayvanların kılından yapılan örtü.

taarcıK (<< *tağarcık*): Temizlenmiş keçi derisinden bebekler için yapılan biberon.

ulama: Yere serilen eski bezlerden dokunmuş kilim benzeri yazgı.

yaygıç: Bıçağın sapında delik açmak için kullanılan alet.

yuluk: Sapanın taş konulan yeri.

Muharrem orucunun son iki gününde tutulan oruç.

3.1.4. Mekân Adları

alaf: Hayvanların saman yediği yerin adı.

alat: Hayvanların yemlerini koymak için yapılan yer.

deşdi: Susuz yer.

dünek Ev.

guzluk: Soğuk, karanlık, depo olarak kullanılan yer.

han: Hayvanlar için yiyecek malzemelerinin konulduğu yer.

ören (*Far. vīrān*): Virane, viran yer.

sergen: Susamların bir araya getirilip çırpıldığı yer.

suluk: Hayvanların su içtiği yer.

yüklük: Yorgan, yastık, battaniye vb. koyulan ahşaptan yapılan dolap.

3.1.5. Organ Adları

kaygınca: Dana burnu.

3.1.6. Yemek/Yiyecek Adları

dürüm: Üç yufka ekmeğinin iç içe muska şeklinde katlanması.

külle: Bebeğin ilk dişleri çıktığı zaman

yapılan bir çeşit yiyecek.

sallama: Bir hamur işi yiyecek türü.

yēgi: Hayvanlar için yiyecek (yem, saman vb.).

3.1.6. Âdet ve İnançlarla İlgili Adlar

ārılık (<< *ağırlık*): Düğünlerde kız tarafının istediği eşya, altın.

çıtılıç: Düğünlerde oynanan bir oyun.

dernek: Tahtacı Türkmenlerinde davulsuz, çalgısız düğün.

ğillik: Sebze ve meyvelerin çekirdeği.

kütük atmak: Tahtacı Türkmenlerinde erkek evlat dünyaya geldiğinde ardıc ağacı atarak merasim yapmak.

sámah (*Ar. semā'dan ayın ~ /h/ değişmesiyle semah*) Tahtacı Türkmenlerin törenlerinde mûsikî eşliğinde kadın erkek birlikte yapılan raks, bir tür semâ.

uğundurma: Tahtacı Türkmenlerinde Muharrem orucunun son iki gününde tutulan oruç.

3.1.7. Meslek Adları

çengelci: Deveyle ilgilenen kimse.

kesici: Tahtacı Türkmenlerinde ağaç kesim işiyle uğraşan kişi.

3.1.8. Giyecek Adları

çāşır (< *çakşır*): Siyah koyun yününden yapılan pantolona benzeyen bir erkek giysisi. Özellikle düğünlerde giyilir.

dimi: 1) Ortası kısa bir tür erkek şalvarı, 2) Çok sık dokunan pamuklu bir kumaş.

mintan (*Far. nīm-ten "yarım beden"*): Yelek, gömlek.

potur: Ortası dar bir şalvar türü.

3.1.9. Diğer Adlar

ārılıç (<< *ağırlık*): İtibar, hürmet.

āz (<< *ağız*): Hayvanlar yeni yavruladığı zaman memesinden üç gün gelen koyu süt.

basra: Ölmüş böcek kalıntısı.

bēre: Bir yere.

bılla: Yirmi yaşından küçük genç kızlara verilen ad.

cendere (*Far. cendere*): Zulüm, manevi baskısı yoğun olarak hissedilen.

çabıt: Çaput, yere serilen kalınca örtü, kilim.

çelmek: Düğüm.

dımlam: Damla.

didek: Çıkıntısı olan nesnelere için denir.

ece: Kendinden yaşça büyük kişilere söylenen "ağabey" anlamında kelime.

ēnel (< *eğnel*): Ekin biçerken izlenen yol.

esgin/eskin: Aynı anda farklı yönlerden gelen şiddetli esintili yağmur.

ğabağ: Bir şeyin üst kısmı.

ger: Gri ile kırmızı arası renk.

gızgın daş (<< *kızgın taş*): Taşın ısıtılarak atılması ile birlikte, onun bulunması ile sonuçlanan bir oyun türü.

gümrük: Tünel, çukur.

hakık: Pekmez kaynatılırken pişme sırasında ortaya çıkan sarı köpük.

hay: Sürek avı.

horonta / **horanta** (*Far. hōrende "yiyici"den*) 1. Tahtacı Türkmenlerinin çocukları, 2. Aile efradı, 3. Koca, 4) Ağaç işaretlemeye 12 ve üzerini işaretlemek için kalabalık bir insan gücüne ihtiyaç vardır, buna "horonta" denir.

kaklık: Dağlarda suyun toplandığı taştan oyulmuş oyuklar.

kile: Genellikle tahıl ölçmede kullanılan dokuz kiloluk kap.

kutur: Ağacın çapına verilen ad.

laylon (*İng. nylon*): Sera.

māna (*Far. behāne*): Bahane.

meh: Al, buyur anlamlarında kullanılır.

metelik (*Fr. Métallique < monnaie métallique "mâdenî para" < Yun.*): 1) Eski para birimi, 2) Yazma kenarına yapılan küçük dantel elişi.

muşmak: Şapkanın uç kısmı.

nemneşil: (olay) Karışık, düzensiz.

oba: 1) Komşu, 2) En az üç çadırdan oluşan Tahtacı Türkmenlerinin yerleşimi.

önge: Taş.

öpçük: Çuvalların iki yanını tutmak için kullanılan dokunmuş ip.

ötân / ötânın / ötâka: Öte yaka, öte yan.

pardı: Toprak evlerin çatısında olan ağaç, kiriş.

sırf: Sadece.

sımar: Bulut.

söPcük: Meyve ve sebzelerin sapı.

süllüm Tahtacı Türkmenlerinde çok uzun odun.

temel: Bahçeye yapılan duvar.

tesbi: Tahtacı Türkmenlerinde tohumlarından tesbih yapılan ağaç.

tintin: Tığ ile yapılan elişi.

urFa: Senitte veya tablada ekmek açarken hamurun yapışmaması için serpilmiş un.

yuluk: Sapanın taş konulan deri kısmı.

zekir: Fincan ve taşla oynanan bir oyun.

3.2. Fiiller

apala-: 1) (bebek) Emeklemek, 2) Emekler gibi sürünmek.

arbış-: Bir şeyi tutarak sallanmak.

ayaklan-: (hasta) İyileşmek.

aykırla-: Vazgeçmek, bir işi bırakmak.

balgı-: Rahat, huzurlu bir şekilde bolluk içinde yaşamak.

baş olma-: Üstesinden gelinmeyecek kadar zor olmak.

bıdıra-: Öfkeyle konuşmak.

çırma-: Çocuğun ağlaması.

çırpıt-: Çalmak, hırsızlık yapmak.

çiler-: Sebzelerin yetişmeye başlaması.

çiv-: Ora bura gezmek.

dak-: Hayvanı boynundan bir yere bağlamak.

dala-: 1) (köpek, kurt gibi ısırıcı hayvanlar için) Isırmak, dişlemek, 2) Isırgan otu, zehirli böcek gibi yakıcı bir maddesi bulunan şeyler ya da sert kumaş için) dokunarak teni acıtmak, kızartmak, kabartmak, yakmak ya da kaşıdırmak.

dayfal- / dayfalıpgët-: Çok zayıflamak, güçten kuvvetten düşmek.

denil- / dengil-: Dirseği yere dayayıp, avuç içi ile başı destekleyerek yana doğru yaslanmak.

dılla-: Asmak.

dürtün-: Orda burada takılmak, boş gezmek.

endik-: Herhangi bir şeyden çekinmek.

esle-: Seslenmek.

gırkİla- (<< kırkİla-): Yeni doğan bebeği kırk günü doldurunca yıkamak.

hışıla- (yemeğin yavaş yavaş pişerken/ısınrken) Ses çıkarmak.

hort- / **hortla-:** Birine küsmek, darılmak, kırılmak.

ırala-: Ayıklamak.

işgillen- / **işkillen-:** Şüphelenmek, tereddütte düşmek.

kağın-: Kavga etmek.

kağ-: 1) Bir şeyi kötülemek, 2) İstememek.

kirt-: Yapılan dokumayı sıkıştırmak.

oñ-: Ümit etmek, beklentide olmak.

pörsü-: 1) (Meyvelerin yenmez hâle) Gelmek buruşmak, 2) (Kıyafetlerin giyilmez hâle) Gelmek, çok eskimek.

tanı-: Bakmak.

tavla-: (yiyecek vs.) Bir şeyi işlenebilecek şekilde getirmek.

tepsi-: Ekmeğin saca yapışmayacak kadar pişmesi demek.

tıkılat-: (kapıya) Hafifçe vurmak, vurarak ses çıkarmak.

tünj- / **tüngü-:** Düğünlerde hoplamak, zıplamak.

tünle-: Ayakları üstünde zıplamak.

ūraT- (<< *uğratmak*): Misafiri yolcu etmek.

yürt- (< *yüğürt-*): (Hayvanların) Çiftleşmek.

3.3. Sıfatlar

baylan: 1) Yaramaz, 2) (kadın) Çıtkırıldım, güçlüklerle, zorluklara dayanıksız.

bülüş (<< *piliç*): Yaşından çok genç gösteren kadın.

dıngıl: Zayıf.

dıkız: Seyrek.

dırtlı: Sıska, zayıf, çelimsiz.

diñiz: (insan) Huzurlu, sakin.

esgi (< *eski*): Tahtacı Türkmenlerinde ormanda giyilen elbise.

gebeş: Gıda açısından yetersiz kalmış, zayıf.

ğıymık: Az, azıcık.

ğoruk: 1) Ermemiş, olgunlaşmamış her türlü meyve, 2) Ekşi.

gürlek: Coşkun anlamında sıfat.

kenef Kötü kadın.

matıf: Akli yerinde olmayan kimse, deli.

samıt (*Ar. sāmīt*): Konuşamayan ve duyamayan kişilere verilen ad, dilsiz, işitme engelli.

soysuz: Hayırsız evlat.

sinirsek: Her şeye çabuk sinirlenen.

şirnek: (çocuk) Söz dinlemeyen, yerinde durmayan, şımarık.

utlu: Efendi veya hanımefendi biçiminde oturaklı kimseler için söylenir.

3.4. Zarflar

bisël / bissël: Bir sürü, çok.

gene: Yine.

öndün: Geçen gün, önceki günlerde, birkaç gün önce.

yayan yapıldak: Aniden, alelacele, birden bire.

yelli: Tamamen.

3.5. Ünlemler

vıy: Seslenme ünlemi.

voy, voyn: Nasılsın?

Sonuç

Kumluca ağzında mevcut olan söz varlığını Derleme Sözlüğü'ne kazandırmak amacıyla yapılan bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

a) Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan toplam **248** (%100) kelime tespit edilmiştir. Bu 248 kelimenin 5'i (% 2,01) meyve, sebze ve bitki adları, 12'si (% 4,8) hayvan adları, 31'i (%12,5) nesne adları, 4'ü (% 1,6) mekân adları, 2'si (% 0,8) organ adları, 15'i (% 6,04) yemek/yiyecek adları, 26'sı (%10,4) âdet ve inançlarla ilgili adlar, 1'i (% 0,4) meslek adları, 10'u (% 4,03) giyecek adları, 2'si hastalık adları (%0,8), 59'u (% 23,7) diğer adlar, 35'i (% 14,11) fiiller, 26'sı (% 10,4) sıfatlar, 18'i (% 7,25) zarflar, 2'si (% 0,8) ünlemlerdir.

Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan **97** (% 100) kalıp ifade tespit edilmiştir. Bu 97 kalıp ifadenin 16'sı (%16,49) atasözü, 67'si (% 69,07), deyim, 3'ü (% 3,09) dualar, 11'i (% 11,34) beddualardan oluşur.

b) Derleme Sözlüğü'nde bulunan ancak Kumluca ağzında anlamı farklı olan toplam **171** (%100) kelime tespit edilmiştir. Bu 171 kelimenin 15'i (% 8,77) meyve, sebze ve bitki adları, 5'i (% 2,92) hayvan adları, 17'si (% 9,94) alet, eşya ve nesne adları, 10'u (% 5,84) mekân adları, 1'i (% 0,58) organ adları, 4'ü (% 2,33) yemek/yiyecek adları, 7'si (% 4,09) âdet ve inançlarla ilgili adlar, 2'si (% 1,16) meslek adları, 4'ü (% 2,33) giyecek/kıyafet adları, 44'ü (% 25,7) diğer adlar, 37'si (% 21,63) fiiller, 18'i (% 10,52) sıfatlar, 5'i (%2,92) zarflar, 2'si (% 1,16) ünlemlerdir.

c) Kumluca ağzının söz varlığı yukarıda verilen kelime ve kalıp ifadelerle sınırlı değildir. Yapılacak yeni araştırmalar ve metin derlemeleri sonucunda pek çok yeni kelime ve kalıp ifadelerin ortaya çıkacağı kesindir. Özellikle belirlenen kavram alanları ile yapılacak yeni derlemelerde bu söz varlığı sayısı daha da artacaktır.

ç) Kumluca ağzından derlenen kelimeler arasında STT'de kullanılan fakat çeşitli ses olayları sonucunda değişikliklere uğrayarak anlaşılması güçleşen kelimeler mevcuttur: *ötânın / ötâka* (<< öte yakanın / öte yaka): "öte yaka", *bêre*: "bir yere", *öndün* (<< önceki gün): "geçen gün, birkaç gün önce", *bû* (< T. buğz < Ar. buğz): "fesatlık, fitne, düşmanlık", *endêbi* (<< endeki gibi): "onun gibi, o şekilde", *endôle* (<< endeki öyle): "bu şekilde" vb.

d) Kumluca ağzından derlenen kelimeler arasında Eski Türkçe ve Eski Oğuz Türkçesi döneminde kullanılan kelimelerin de yer aldığı tespit edilmiştir. Bu demektir ki Kumluca ağzı ile tarihî devirler arasındaki ilişki hâlen devam etmektedir: *ağı* "zehir", *çıyan* "küçük sarı renkli yılan", *çîn* "omuz", *dıkız* "seyrek", *eserli* "gelgit akıllı", *ğıran* "ölümcül hastalık", *kakınç* "yapılan iyiliğin sıklıkla söylenmesi, yapılan iyiliğin yüze defalarca vurulması", *osan* "lakayt, ilgisiz, umursamaz", *sayrı* "hasta", *seyirt-* "hızlıca koş-", *sin* "mezar", *sinle-* "gizlenmek", *sıdır-* "kırmak", *sındı* "makas", *sökel* "hasta" vb.

e) Tespit edilen söz varlığında Türkçe kökenli kelimelerin yanında yabancı dillerden dilimize giren alıntı kelimeler de yer almaktadır. Bu kelimelerin bazıları Arapça ve Farsça başta olmak üzere Rumca, Latince ve Yunancadan alıntılanmıştır. Ancak bu tür alıntı kelimeler, alıntılı olduğu dilden doğrudan değil ya STT ya da başka

bir ağzın aracılığıyla Kumluca ağzına geçmiştir: *muşmala* (Yun. *mousmoulo*): “yenidünya meyvesi”; *aletiriK* (Fr. *électrique* < Lat.): “elektrik”; *baTdēne* (Ar. *baṭṭāne* “astarlamak, kaplamak”tan *baṭṭāniyye*): “çoğu yünden dokunmuş kalın örtü”; *sayasına* (Far. *sāye*): “sayesinde”; *harıp* (Far. *ḥarnüb*): “keçi boynuzu”; *sēl* (Ar. *sāhil*): “sahil, kıyı kesime verilen ad” vb.

Kısaltmalar

Ar.	: Arapça
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
İng.	: İngilizce
İt.	: İtalyanca
Lat.	: Latince
STT	: Standart Türkiye Türkçesi
T.	: Türkçe
Yun.	: Yunanca

İşaretler

(<)	: Gelişmenin yönü
(>)	: Gelişmenin yönü
(<<)	: Gelişmenin yönüne göre birden fazla değişim ile başka bir şekle geçiş
(>>)	: Gelişmenin yönüne göre birden fazla değişim ile başka bir şekle geçiş
(~)	: Birbirinin yerine geçen (alternanslı) şekilleri gösterir.

Çalışmada Kullanılan Çeviri Yazı İşaretleri

[ā]	Uzun /a/
[ä]	Açık /e/
[á]	/a/ ile /e/ arası ünlü
[ē]	Uzun /e/
[è]	/e/ ile /i/ arası ünlü
[F]	Süreksiz, yarı ötümlü (/f/-/v/ arası) bir ünsüz.
[ī]	Uzun /i/
[i]	Uzun /i/
[í]	/i/ ile /i/ arası ünlü
[ō]	Uzun /o/
[ö]	Uzun /ö/
[ū]	Uzun /u/
[ü]	Uzun /ü/
[ķ]	Arka damak /k/si
[K]	Süreksiz, /k/ ile /g/ arası ünsüz

- [K] Süreksiz, /k/ ile /ğ/ arası ünsüz
 [P] Süreksiz, yarı ötümlü /p/-/b/ arası ünsüz.
 [T] Süreksiz, yarı ötümlü /t/-/d/ arası dış eti ünsüzü.

Extended Abstract

Anatolian geography has hosted many ancient civilizations for many years by hosting various tribes. XI. Since the first half of the century, Anatolia has been the new homeland of the Oghuz tribes. While these tribes were coming from the Khwarazm region with the Syr Darya/Seyhun tribes, they brought their nomadic lifestyles and cultural values to these lands. A lot of information about the social, cultural, and economic life that took place in the minds of the people live with the language and is transferred to the next generations.

Turkey Turkish dialects also have very rich vocabulary that includes various linguistic data. However, this rich vocabulary is disappearing day by day with the development of technology, the widespread use of mass media, the rapid increase in literacy rates and the increase in migration from the village to the city, especially due to financial concerns. Turkish Language Association has started dialect dictionary studies to record this rich vocabulary. It was aimed to form the main source of the material in this dictionary from Turkish and Turkishized words from the dialects of Turkey Turkish, which did not enter the written language of Standard Turkey Turkish. For the dialect dictionary, approximately 153 thousand words collected from the colloquial speech between 1933 and 1935 were recorded. As a result of the compilation of these collections, these words were published in the four-volume Journal of Word Compilation which covers 25,000-30,000 words between 1939-1951. Later, two more volumes were added, and a rich colloquial speech material was collected. However, this journal was far away from scientific in terms of both its arrangement, the way of correctly giving the meanings of words and the way they were said in dialects. In addition, all the words in Turkey Turkish dialects could not be compiled. Therefore, in 1952, the Turkish Language Association started to reorganize and recompile the dictionary material. This time, by applying to village teachers and experts in the region, 450 thousand words were recorded in eight years. Thus, the foundation of the Dictionary of Compilation including 13 volumes, was formed by blending this new material with the old material. Between 1963 and 1975, the letters between A-K were made. The volumes between the letters K and Z were also finished in 1979. This dictionary, which was published as XI volume, became XII volume (Annex-I volume) with the previous ones and new receipts after 1982.

Today, with the TDK publications, this XII volumes have been collected in the VI volumes with the name of *Dictionary of Compilation from the Turkish Language*. After this dictionary study, a lot of progress has been made on the dialects of Turkey Turkish. Although it has reached to an important level in terms of quality and quantity today, the boundaries of the dialect regions of Turkey Turkish have not been determined exactly and it has not been studied enough, even the dialect materials have not been compiled enough in the provinces of Afyonkarahisar, Ağrı, Aksaray, Ardahan,

Balıkesir, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Burdur, Çanakkale, Çorum, Denizli, Düzce, Hakkari, Iğdır, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kilis, Kocaeli, Konya, Manisa, Mardin, Mersin, Sivas , Muş, Samsun, Siirt, Sinop, Şanlıurfa, Tekirdağ, Van, Yalova etc. In these provinces, there are many districts, towns, and villages where materials are not compiled. As it can be seen, while preparing this Compilation Dictionary, there are some regions where the material was not compiled or could not be compiled. At this point, there are many words and phrases used in folk dialects but not recorded in this dictionary. In this context, in this study, first of all, the ethnic structure/group that play a major role in the formation of the dialect of Kumluca district of Antalya province was emphasized, and afterwards, in order to contribute to the Dictionary of Compilation the fruit names, vegetables and plant names, animal names, object names, place names, organ names, food/consumable names, names related to customs and beliefs, names of professions, names of clothes, names of diseases, verbs, adjectives, adverbs, exclamations and formulaic expressions (proverb, idiom, prayer and curse) were detected and recorded without losing time. In the study, transcription marks are also included to reflect the phonetic features of these vocabulary.

Kaynakça

- Acar, İ. & Atılgan, A. K. (2010). *Dünden bugüne Kumluca*. Antalya: Antalya Valiliği.
- Ak, M. (2015). *Teke yürükleri (1800-1900)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Aksüt, A. (2003). *Önce Türkmen sonra Tahtacı*. İstanbul: Kayhan Matbaası.
- Eraslan, K. (1986). Boz-Ok ve Üç-Ok Oğuz kolu adları hakkında. *TDAY-Belleten*, 5-8.
- Armağan, A. (2008). *XV. ve XVI. yüzyıllarda Teke sancağında konar-göçerler: sosyo-ekonomik ve demografik durumları*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Atmaca, E. (2017). *Antalya ili Korkuteli ilçesi ve yöresi ağızları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Atmaca, E. & Kaba, O. (2019). Alanya (Antalya) ağzından Derleme Sözlüğü'ne katkılar. *Doğumunun 120. Yılında Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu Hatıra Kitabı*. Ankara. 205-234.
- Bakır, A. (hızl.) (2017). *Yazıcızâde Alî, Tevârih-i Âl-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu tarihi] (giriş-metin-dizin)*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Bulut, S. (2013). Türkiye Türkçesi ağızları üzerine çalışma yapılmayan il ve ilçeler. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara. 1129-1149.
- Büke, H. (2020). Denizli ağzından Derleme Sözlüğüne katkılar. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Isparta. 50, 131-148.
- Demir, N. (1999). Ağız sözlükçülüğü. *Kebikeç*, Ankara. 4, 67-75.
- Ekşi, M. & Akdağ, S. (2017). Antalya Kumluca'nın geleneksel yaşam terimleri ve kültürel peyzaj açısından değerlendirilmesi. *Avrasya Terim Dergisi*, 40-51.
- Erdem, M. & Bölük R. (2014). *Antalya ve yöresi ağızları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Güçlü, M. (2007). Selçuklulardan Cumhuriyet'e Kumluca (Antalya) bölgesi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 219-250.
- Gülensoy, T. & Alkaya E. (2011). *Türkiye Türkçesi bibliyografyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güzel, Ö. (2019). *Antalya ili, Kumluca ilçesi ve yöresi ağızları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Halaçoğlu, Y. (2009). *Anadolu'da aşiretler, cemaatler ve oymaklar (1453-1650) I-II-III-IV-V-VI. Cilt*. Ankara: TTK Yayınları.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1976). Anadolu ağızları üzerindeki araştırmaların bugünkü durumu ve karşılaştığı sorunlar. *TDAY-Belleten*, Ankara: TDK Yayınları, 1975-1976, 143-172.
- Kubbealtı Lugati. (2005). *Asırlar boyu tarihi seyri içinde misalli büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mas Matbaacılık.
- Küçükballı, F. N. (2016). Bozkır (Konya) ağzından Derleme Sözlüğü'ne katkılar. *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır 6-8 Mayıs 2016* (s. 643-658), Konya.
- Moğol, H. (1997). *Antalya tarihi*. Ankara: Mehter Yayınları.
- Sarı, C. & Tepeli, Y. (2012). Türk kültür coğrafyasında yerleşme adları: Teke yöresi örneği. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 35, 161-179.
- Seyirci, M. (2007). *Batı Akdeniz bölgesi Tahtacıları*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Tokat, F. (2014). Çavdır ağzından Derleme Sözlüğü'ne katkılar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3/1, 153-166.
- Türkay, C. (2012). *Osmanlı imparatorluğunda oymak aşiret ve cemaatler*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Türkiye'de halk ağzından Derleme Sözlüğü I-VI*. Ankara: TDK Yayınları. <http://www.kumluca-bld.gov.tr/19/COGRAFYA.html> (erişim tarihi: 05.03.2018; 15: 42)
- <http://www.kumluca.org.tr/agiz-ozellikleridil/> (erişim tarihi: 03.03.2022; 18:25)
- <https://www.tdk.gov.tr/tdk/kurumsal/tarihce-2/> (erişim tarihi: 05.04.2022; 20: 35)